

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 02.03.2022

Makale Kabul | Accepted: 06.06.2022

Atıf | Cite as: Ömer Gök, Özgür Türker, “Çağatay Hanlığı’nın Dağılması Sonrası Tuğluk Timur Han’ın Merkezileşme Politikası ve Emir Kamerüddin İsyanı”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Haziran 2022, s. 112-128.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1081862>

ÇAĞATAY HANLIĞI’NIN DAĞILMASI SONRASI TUĞLUK TİMUR HAN’IN MERKEZİLEŞME POLİTİKASI VE EMİR KAMERÜDDİN İSYANI

Ömer GÖK*

Özgür TÜRKER**

Öz

Cengiz Han’ın (1162-1227) ölümünden sonra Büyük Moğol İmparatorluğu’nun Türkistan’da kurulan şubesi olan Çağatay Hanlığı, kuruluşunun başlangıç evresinde merkeze bağlı kalmak zorunda olmakla birlikte merkezdeki gelişmelerden de doğrudan etkilenmiştir. İlerleyen süreçte müstakil bir hanlık olmayı başaran Çağatay Hanlığı, Kebek ve Alâeddin Tarmaşirin gibi karizmatik ve yenilikçi hanlar vasıtasıyla idari ve toplumsal anlamda dönüşüme girmiştir. Ancak bu dönüşüme muhafazakârlar tarafından müdahale edilmekle birlikte, hanlık içerisinde yaşanan taht kavgaları ve yönetsel bunalım, merkezî otoritenin zayıflamasına neden olmuştur. Merkezi otoritenin zayıflaması, hanlığın kuruluş aşamasından itibaren rol oynayan Karaçuların siyasi gücünü artırarak yönetimin dolaylı yollarla onların kontrolüne girmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda idarede yaşanan bunalım, hanlığın Moğul Ulusu¹ ve Çağatay Ulusu olarak ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Moğul Ulusu’nda tahta çıkan Tuğluk Timur Han, gerçekleştirdiği merkezileşme hamleleriyle idareyi yeniden tesis etmekle kalmamış, ayrıca hanlığı tekrar eski günlerine döndürmek adına 1360 ve 1361 yıllarında Çağatay Ulusu’na seferler gerçekleştirmiştir. Tuğluk Timur Han’ın merkezileşme girişimleri Karaçuları rahatsız etmiş ve bundan dolayı ölümünden hemen sonra Moğul Ulusu’nda bir Karaçu olan Emir Kamerüddin, isyan ederek kendini 1365 yılında han ilan etmiştir. Çağatay Ulusu’nda ise Tuğluk Timur Han’ın idaresi yok sayılarak Karaçular yönetimi ele geçirmiştir. Cengiz soyundan olmayan Emir Kamerüddin’in hanlık ilanı, o zamana kadar yapılmamış bir girişim olmuş ve bölge üzerindeki

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, e-posta: omer.gok96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4080-4690

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, e-posta: ozgurturker@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4019-4976

¹ Timurlu tarihçiler Nizamüddin Şâmî ve Şerefüddin Ali Yezdî Cete, Moğulistan ve Moğolistan kavramlarını kullanırken, Mirza Haydar Duğlat ise Moğul ve Moğulistan kavramını tercih etmiştir. Moğulistan kavramı aynı zamanda coğrafi bir bölgeyi de işaret ettiğinden ötürü kullanımı uygun görülmemiş olup, makalede Moğul Ulusu ifadesi tercih edilmiştir. Bu ifade, Moğollar ve Büyük Moğol Hanlığı’ndan farklı olarak Çağatay Hanlığı’nın dağılması sonrası, hanlığın doğu kısmında kalan siyasi yapıyı tanımlamak için kullanılmıştır. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK Yay., Ankara 1987; Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2019; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, İng. çev. E. Denison Ross, Tür. çev. Osman Karatay, Selenge Yay., İstanbul 2019.

siyasi düzeni derinden sarsmıştır. Moğul Ulusu'nda Emir Kamerüddin gaspçı olarak nitelendirilirken, Çağatay Ulusu'nda idareyi ele geçiren Emir Timur, kukla olarak seçtiği bir hanı tahta oturtmuş ve Cengiz soyuna damat olarak nüfuzunu arttırmıştır. Emir Kamerüddin'in bu girişimi, kendi kabilesi başta olmak üzere kabileler tarafından tepkiyle karşılanmış ve ona karşı muhalefet oluşturmuştur. Diğer yandan Emir Timur, Moğulların içerisinde bulunduğu kaos ortamını iyi değerlendirerek neredeyse 20 yıl boyunca onlar üzerine seferler düzenlemiştir. Yapılan seferler ve muhalif yapı Emir Kamerüddin'in nüfuzunu kırarak ölümüne neden olurken Emir Timur'un bölgede daha rahat bir şekilde hakimiyet kurmasına olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Hanlığı, Moğul Ulusu, Karaçu, Tuğluk Timur Han, Emir Kamerüddin.

AFTER THE DISINTEGRATION OF THE CHAGATAI KHANATE, THE CENTRALIZATION POLICY OF TUGHLUK TIMUR KHAN AND THE AMIR QAMAR AL-DIN REBELLION

Abstract

After the death of Genghis Khan (1162-1227), the Chagatai Khanate, the substitution of the Great Mongol Empire established in Turkestan, had to stay loyal to the centre in the early stage of its establishment, besides it was directly affected by the developments in the centre as well. In the following period, the Chagatai Khanate, which managed to become a separate khanate, underwent administrative and social transformation through charismatic and innovative khans such as Kebek and Ala al-Din Tarmashirin. But, besides the intervention of conservatives in this transformation, the throne fights and administrative depression within the khanate caused the weakening of the central authority. The weakening of the central authority increased the political power of the qarachus, who played a role since the establishment of the khanate, and caused the administration to come under their control indirectly. At the same time, the crisis in the administration resulted in the division of the khanate into two as the Moghul Ulus and the Chagatai Ulus. Tughluk Timur Khan, who ascended the throne in the Moghul Ulus, not only restored the administration with his centralization moves but also made expeditions to the Chagatai Ulus in 1360 and 1361 in order to return the khanate to its former powers. Tughluk Timur Khan's attempts at centralization disturbed the qarachus, and thus after his death Amir Qamar al-Din, who was a qarachu in the Moghul Ulus, rebelled and declared himself as a khan in 1365. In the Chagatai Ulus, the administration of Tughluk Timur Khan was ignored and the qarachus took over the administration. The proclamation of the khanship of Amir Qamar al-Din, who was not of Genghisid descent, was an attempt that had not been made until then and deeply shook the political order in the region. While Amir Qamar al-Din was described as a usurper in the Moghul Ulus, Amir Timur, who took over the administration in the Chagatai Ulus, sat a puppet khan on the throne and increased his influence as a son-in-law to the Genghis lineage. This attempt of Amir Qamar al-Din caused a reaction by the tribes, especially his own, and created opposition against him. On the other hand, Amir Timur made good use of the chaotic environment in which the Moghuls were and conducted expeditions against them for almost 20 years. As a result, these expeditions and the internal opposition broke down Amir Qamar al-Din's influence and caused his death, on the contrary, it allowed Amir Timur to establish dominance over the region.

Keywords: Chagatai Khanate, Moghul Ulus, Qarachu, Tughluk Timur Khan, Amir Qamar al-Din.

Giriş

Dünya Türklüğünün beşiği olarak kabul edilen Türkistan; Asya Hunları, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar ve diğer imparatorluklar da dahil olmak üzere oldukça etkili ve merkezî siyasi yapılara ev sahipliği yapmıştır. Ancak Türkistan'da kurulan siyasi

yapılar göz önüne alındığında, hiçbiri ulaştığı sınırlar ve çağdaşı topluluklarda bıraktığı izler bakımından Moğol İmparatorluğu kadar etkili olmamıştır. Dağınık Moğol kabilelerini bir araya getirerek yekpare bir güç oluşturan Cengiz Han, Mançurya'dan Doğu Avrupa'ya uzanan Moğol İmparatorluğu'nu vücuda getirmiştir. Son derece ön görülü bir hükümdar olan Moğolların Büyük Han'ı, bu muazzam sınırlara ulaşan imparatorluğu, merkezde tek bir han olacak şekilde oğulları arasında paylaştırarak olası taht mücadelelerinin de önüne geçmiştir. Bu bağlamda en büyük oğul Cuci'ye imparatorluğun batı sınırları tahsis edilmekle birlikte bu sınırlar, Harezm ve Kayalığ bölgesinden Saksın, Bulgar illeri ve "Tatar atlarının ayaklarının değdiği yerlere" kadar olan topraklardır. İkinci oğlu Çağatay'a Uygur şehirlerinden Amu Derya'ya (Ceyhun) kadar olan topraklar, üçüncü oğlu Ögeday'a Balkaş Gölü ve Altay arasında yer alan İmil ve İrtiş bölgesindeki topraklar ve son olarak dördüncü oğlu Tuluy'a ise imparatorluğun merkezinde yer alan Karakurum'un bulunduğu ata toprakları bırakmıştır.² Bu paylaşım doğrultusunda imparatorluğun Türkistan kısmına hâkim olan Çağatay Han ve ulusuna bırakılan toprakların merkezi, günümüzde Almalık civarında bulunan Kuyas'tır.³ Cengiz Han tarafından yasaların koruyucusu⁴ olarak görevlendirilen Çağatay Han, bu yasalara sıkı sıkı bağlı olmakla birlikte kendine tahsis edilen bölgedeki yerleşik unsurlarla bütünleşmekten ziyade bozkır yaşam tarzını sürdürmüştür. Bu yönüyle Cengiz sonrası kurulan hanlıklar arasında Çağatay Hanlığı, merkezileşme bakımından en zayıf, muhafazakarlık bakımından ise en önde gelenleri arasındadır.⁵ Ayrıca Çağatay Han'a bırakılmadan önce Türkistan, Cengiz Han tarafından görevlendirilen Ürgençli Mahmud Yalavaç ve oğlu Mes'ud Yalavaç tarafından Kağan adına idare edilmekle birlikte bu valiler sadece Büyük Moğol Kağan'ına hesap vermekle yükümlü olmuştur.⁶ Bu duruma bir de Çağatay Hanlığı'nın Büyük Moğol Hanlığı ile doğrudan sınır komşusu olması eklenince söz konusu hanlık, diğer uluslara nazaran merkezden daha geç kopmuştur.

Çağatay Han'ın 1242 yılında vefatından sonra tahta torunu Kara-Hülagü Han oturmuştur. Ancak Güyük Han, Çağatay'ın hayatta olan oğlu varken torunun tahta çıkmasının uygun olmadığını öne sürerek Yisun-Münger'e 1246 yılında tahta çıkarmıştır. Ardından 1251 yılında Büyük Moğol Hanlığı'nın tahtına oturan Möngeke Han, ikinci defa Kara-Hülagü'yü tahta çıkarmıştır, fakat o ölünce yerine karısı Organa Hatun, oğlu Mübarek Şah'ın yaşının küçük olmasından ötürü niyabeten tahta oturmuştur.⁷

² Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarihi-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2013, s. 95; V.V. Barthold, "Cengiz Han", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. III, s. 97-98; Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket, Dergâh Yay., İstanbul 2020, s. 256.

³ E. E. Oliver, "The Chaghatāi Mughals", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, vol. XX, No. 1, 1888, p. 78; Sadettin Yağmur Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yay., Ankara 2017, s. 113.

⁴ Cengiz Han'ın Börte Üçin'den doğan dört oğlu yani Cuci, Çağatay, Ögeday ve Tuluy devlet yönetiminin dört direğini oluşturmuş ve Cengiz Han her birine ayrı ayrı görevler vermiştir. Cuci'yi av işleri, Çağatay'ı kanunların uygulanması ve denetimi, Ögeday'ı idare işleri ve Tuluy ise ordu işleri ile görevlendirmiştir. Cüveynî, s. 94.

⁵ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Yay., İstanbul 2020, s. 52.

⁶ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yay., Ankara 2005, s. 35-36; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay., Ankara 1990, s. 493,505-507.

⁷ Kafalı, s. 89-95; Timothy May, *Moğol İmparatorluğu*, çev. Ülke Evrim Uysal, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 369; Michal Biran, "The Mongols in Central Asia from Chinggis Khan's Invasion to the Rise of Temür: the Ögödeid and Chaghadaid Realms", *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*, ed. N. Cosmo, J. Frank and P. Golden, Cambridge University Press, Cambridge 2009, p. 48.

Organa Hatun'un yaklaşık 9 yıllık saltanatı nispeten sakin geçmesine ve bölgesinde başarıyla hüküm sürmesine rağmen Çağatay Hanlığı'ndaki dengeler, tekrar merkezdeki taht mücadelesinden etkilenmiştir.⁸ Çünkü Arık Böke ve Kubilay arasındaki bu mücadelede Çağatay Hanlığı'nın konumu önem arz etmiştir. Arık Böke, Çağatay Hanlığı'nın kaynaklarını kullanabilmek adına stratejik bir hamle yaparak Çağatay torunlarından biri olan Algu'yu hanlık tahtına aday göstermiştir. Arık Böke'nin desteği sayesinde Çağatay tahtını ele geçiren Algu Han, Organa'nın bölgedeki iktidarını düşürmüştür.⁹ Fakat Algu Han, Arık Böke'ye gerekli desteği vermekten ziyade Çağatay Hanlığı'nı bağımsız hale getirme yönünde politikalar izleyerek Harezmi ve Afganistan üzerine seferler düzenlemiştir.¹⁰ Diğer yandan Algu, hem Kubilay Han'ın desteğini almak hem de bölgedeki otoritesini güçlendirmek amacıyla Mübarek Şah'ın veliht olması şartını kabul ederek Organa Hatun ile evlenmiş ve Mes'ud Yalavaç'ı mali danışmanı olarak atamıştır. Böylece Çağatay Hanlığı, artık bölgenin gelirlerine doğrudan sahip olmuş ve merkeze olan resmî bağı devam etmekle birlikte fiilî anlamda bağımsız olmuştur.¹¹ 1266 yılında Algu'nun ölmesi üzerine emirlerin de desteğiyle Mübarek Şah Çağatay Hanlığı'nın tahtına oturmuş, ancak merkezdeki Kubilay Han'ın onayı olmadan tahta çıkarıldığı için iktidarı oldukça kısa sürmüştür. Kubilay Han'ın yanında yetişen ve başarılı bir idareci olan Çağatay neslinden Barak, Mübarek-Şah'a savaş açmış ve ilerleyen süreçte onu tahtan indirmeyi başarmıştır.¹² Barak Han'ın hükümdar olduğu sıralarda Çungarya bölgesinde Ögeday neslinden Kaydu, Ögeday Ulusu'nu tekrar eski kuvvetine kavuşturmak amacıyla mücadeleye başlamıştır.¹³ Bu durum Kubilay Han ile Barak'ın yakınlaşmasına neden olmuş, hatta Kubilay Han kendisine Kaydu'ya ait toprakları vaat etmiştir. Taraflar arasındaki ilk savaşta Barak galip gelse de Cuci Ulusu'nun desteğini arkasına alan Kaydu, Barak'ı Hokand'da ağır bir yenilgiye uğratmıştır.¹⁴ Bu yenilgi üzerine mücadelenin daha fazla uzamasını istemeyen Kaydu, Kıpçak'ı elçi olarak Barak'a göndermiştir. 1269 yılında Barak, Kaydu ve Cuci Ulusu'ndan Mengü Timur'un elçisi Berkecher'in katılımıyla bir kurultay düzenlenmiştir. Kurultayda Kaydu, Cengiz Han'ın mirası üzerine birlik olma çağrısında bulunmuş ve sonrasında Mâverâünnehir'in üçte ikisi Barak'a bırakılmakla birlikte kalan üçte birlik kısmı ise Kaydu ile Mengü Timur'a arasında pay edilmiştir.¹⁵ Ayrıca bu kurultayla birlikte Çağatay Hanlığı bağımsızlık yolunda elde ettiği kazanımları kaybetmiştir ve artık Kaydu Han'a bağlanmıştır. Bu bağlamda 1271 yılında Barak'ın ölmesi sonrasında sırasıyla Nikbay Han (1271-1274), Buka Timur Han (1274-1277) ve Duva Han (1277-1307) Kaydu Han'dan yarlıg alarak Çağatay Hanlığı'nın başına geçmiştir.¹⁶

⁸ Bruno De Nicola, "The Queen of the Chaghatayids: Orghina Khātūn and the Rule of Central Asia.", *Journal of the Royal Asiatic Society*, vol. XXVI, No. 1-2, 2016, p. 116.

⁹ May, s. 370-371; Nicola, *The Queen of the Chaghatayids*, p. 119.

¹⁰ Kafalı, s. 99-100.

¹¹ Biran, "The Ögödeid", p. 49; May, s. 371; Kafalı, s. 100-101.

¹² Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh, Compendium of Chronicles: A History of the Mongols*, ter. Wheeler M. Thackston, ed. Şinasi Tekin- Gönül Alpay Tekin, Harvard University Press, Boston 1999, s. 370,435; Rashiduddin Fazlullah, *The Successors of Qenghis Khan*, ter. John Andrew Boyle, Colombia University Press, New York 1971, s. 139-141; Biran, "The Ögödeid", p. 50.

¹³ Kafalı, s. 106.

¹⁴ Michal Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, Curzon Press, Surrey 1997, s. 25.

¹⁵ Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh*, s. 521-522; Henry Hoyle Howorth, *History of the Mongols: From the 9th to the 19th Century*, Longmans, Green & Co., London 1876, s. 174-175; Biran, *Qaidu and the Rise*, s. 26.

¹⁶ Kafalı, s. 109, 114-117.

Kaydu Han'ın 1301 yılında ölümüyle birlikte dengeler tersine dönmüş, Duva önderliğinde Çağatay Hanlığı nispeten bağımsız statüsünü geri kazanmıştır. Hatta Kaydu'nun ölmeden önce oğullarına Duva Han'ın tavsiyelerine uymalarını emretmesi neticesinde Duva, Kaydu'nun oğlu Çapar'ın tahta çıkmasını sağlamıştır. Diğer yandan Çağatay Hanlığı'nın konumunu güçlendirmek isteyen Duva, merkezdeki Temür Ölceytü Han ile yakınlaşmaya başlamıştır. Merkezin desteğini arkasına alan Duva, Ögeday Ulusu'nu parçalara ayırarak hükümdarlarını birer kukla idareci haline getirmiş ve Ögedaylıların bölgedeki iktidarını ele geçirmiştir.¹⁷ Fakat Duva'nın 1307 yılında ölmesiyle birlikte Çağatay Hanlığı istikrarsız bir döneme girmiş, onun ardından tahta oturan oğlu Küncük ve sonrasında Taligu'nun hükümdarlıkları kısa sürmüştür. Ardından 1309 yılında yapılan kurultayda Duva'nın oğullarından İsen Buka Han tahta geçmiştir. Bu dönemde büyük çapta mücadeleler olmamakla birlikte Büyük Moğol Hanlığı ve İlhanlılar ile sınır çatışmaları yaşanmıştır.¹⁸ İsen Buka'nın vefatı sonrasında Küncük ve İsen Buka dönemlerinde başarılı bir kumandan ve yönetici olan Kebek, 1319 yılında tahta oturmuştur. Adil¹⁹ ve yenilikçi bir hükümdar olan Kebek Han, ticareti canlandırmış, ilk defa kendi adına para bastırmış, Mâverâünnehir'de Karşı adıyla bir başkent ve saray inşa ettirmiş²⁰ ve ülkenin idarî anlamda örgütlenmesini sağlamıştır. Bu anlamda Kebek'in faaliyetlerinin nihai amacının, ulusunu bağımsız bir statüye ulaştırmak ve daha merkezi bir idare kurmak olduğu söylenebilir.²¹ 1326 yılında Kebek'ten sonra tahta kardeşi Alâeddin Tarmaşirin geçmiş olmakla birlikte²² Kebek döneminde başlayan devletin yapısal dönüşümünün devam ettiği görülmektedir. Müslümanlığı kabul eden Alâeddin Tarmaşirin Han, her ne kadar ilk Müslüman Çağatay Han'ı olmasa da onun döneminde devlet içerisindeki İslam bölgelerine ayrı bir önem verilerek İslamlaşma teşvik edilmiştir. Ayrıca o da tıpkı selefi gibi o da Mâverâünnehir'de ikamet etmiştir. Ancak Alâeddin Tarmaşirin Han, bu yaşam tarzı ve kurultaylara aktif katılım sağlamaması nedeniyle 1335 yılında geleneklere bağlı muhalif bir grup tarafından tahttan indirilerek katledilmiştir.²³

¹⁷ Howorth, s. 181-182; Biran, "The Ögödeid", p. 54-55; May, s. 385.

¹⁸ Biran, "The Ögödeid", p. 55-56.

¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta, *Seyahatname*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2021, s. 354.

²⁰ Devletin asıl başkenti Almalık olmakla birlikte devletin batı kısmında yani Mâverâünnehir'de inşa edilen bu yeni başkent, hanların artık devletin batı bölgelerindeki yerleşik unsurlara karşı ilgisini arttırdığının göstergesidir. Bu yeni başkenti konumuna bakıldığında devletin Horasan ve Hindistan yönlü bir genişleme politikası izleme amacı da olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kebek Han, bu ikinci başkenti inşa etmesine rağmen Almalık'ı ziyaret etmeye devam etmiştir. Bkz. Michal Biran, "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", *Turko- Mongol Rulers, Cities and City Life*, ed. David Durand- Guédy, Brill, Leiden 2013, p. 271.

²¹ Kafalı, s. 109, 130-131; May, s. 387.

²² Bu konuda bazı çelişkiler bulunmakla birlikte Michal Biran, Kebek'in ölümü sonrasında Elçigidey (1327-1330) ve Döre Timur (1330-1331)'un tahta çıktığını belirtmiştir. Tarmaşirin'in ise ancak 1331'ten itibaren tahta geçtiğini ifade etmiştir. Bkz. Michal Biran, "The Chaghadaids and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)", *Journal of the American Oriental Society*, vol. CXXII, no. 4, 2002, p. 744-745. Ayrıca bu konu hakkındaki diğer iddialar ve Tarmaşirin Dönemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatih Orta, *Çağatay Hanlığı'nda Gelenek ve Değişim: Tarmaşirin Han Dönemi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019.

²³ İbn Battûta, s. 354-358; Biran, "The Chaghadaids and Islam" p. 747-750; Kafalı, s. 136-137.

Çağatay Hanlığı'nın Bölünmesi

XIV. yüzyılın başlarında Çağatay Hanlığı, Duva, Kebek ve Alâeddin Tarmaşirin hanların önderliğinde ciddi bir gelişme kaydetmiştir, ancak bu parlak dönem Alâeddin Tarmaşirin Han'ın Cenkşi ve Bozan'ın başını çektiği muhafazakârlar tarafından tahttan indirilmesiyle son bulmuştur. Duva'nın torunu ve dindar bir Budist olan Cenkşi, selefinin aksine Almalık merkezli bir idare kurmuş ve Hristiyanları desteklemiştir. Ancak onun hükümdarlığı da kısa sürmüştür, 1337 yılında ağabeyi Cenkşi'yi katleden Yesün Timur tahtı ele geçirmiştir. Yesün Timur'un saltanatı da ağabeyi gibi kısa olmakla birlikte, o otoritesini Almalık'tan Maveraünnehir'e kadar genişletmiş ve kendi adına para bastırmıştır.²⁴

1340'larda Çağatay hanları tekrar Mâverâünnehir'de tahta çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde tahta çıkan Yasavur²⁵ oğlu Kazan Timur Halil Han, Karşı şehrinin iki menzil batısına Zincir Saray adında bir köşk yaptırmıştır. Aynı zamanda Kazan-Timur Han, ülkede merkezî otoriteyi tesis etmeyi ve güçlü bir yönetim kurmayı amaçlamıştır. Ancak onun bu girişimleri, Alâeddin Tarmaşirin döneminden beri Mâverâünnehir'de güçlenen ulus emirleri ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Süreç içerisinde taraflar arasındaki mücadeleler, Kazan-Timur'un 1347 yılında Emir Kazagan adlı bir ulus emirine yenilerek öldürülmesiyle son bulmuştur. Mâverâünnehir'deki son bağımsız Çağatay hanının ölmesi sonucunda bu bölge tamamıyla doğu eyaletlerinden kopmuştur.²⁶ Artık Çağatay Hanlığı, batıda yani Mâverâünnehir bölgesinde ulus emirlerinin kontrolündeki "Çağatay Ulusu" ve doğuda Talas ve Manas nehirlerinin arasında Issık Gölü çevresindeki "Moğul Ulusu" olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁷ Moğul Ulusu, Cengizli hanların hakimiyetinde eski dinlerini ve geleneksel göçebe yaşam tarzını devam ettirmiştir. Aksine Çağatay Ulusu, eski Çağatay Hanlığı'nın yerleşik yaşama geçilmiş ve şehirleşmiş bölgesinde konumlanmıştır. Çağatay Ulusu'nun kontrolü, çoğunluğu Müslümanlığı kabul ederek göçebe yaşam tarzını sürdüren ulus emirlerinin idaresinde olmuştur ve bu göçebe unsurlarla yerleşik unsurla yakın ilişki içerisinde yaşamıştır.²⁸ Ayrıca bu iki ulus aralarında ayrılığın sonucu olarak birbirine karşı hakaret anlamında çeşitli adlandırmalar da ortaya çıkmıştır. Kendilerini Çağatay Hanlığı'nın asıl mirasçısı ve temsilcisi olarak gören Moğul Ulusu, Çağatay Ulusu'na yerleşik kültürün etkisiyle bozulmuş ve melezeleşmiş anlamına gelen "Karaunas"²⁹ şeklinde tahkir edici bir adlandırma

²⁴ H. W. Bellew, *The History of Kashgharia*, The Foreign Department Press, Calcutta 1875, s. 40-41; Biran, "The Ögödeid", p. 59; Kafalı, s. 139.

²⁵ Algu Han'ın torunu olan Şehzade Yasavur, Şehzade Kebek ile birlikte 1314 yılında İlhanlılar üzerine gerçekleştirmiştir. Sefer sırasında ikisi arasındaki çıkan anlaşmazlık neticesinde Şehzade Yasavur, İlhanlılar'ın tarafına geçmiştir, fakat ilerleyen süreçte İlhanlı yönetimine karşı isyan etmiştir. Fazlullah, *Successors of Qenghis Khan*, s. 143-144; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 2011, s. 128-130, 133-135. İsyân hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Subaşı, "Horâsân'da Siyasî Hayat ve Şehzâde Yesâvur İsyânı (1317-1320)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. V, 2016, ss. 278-303.

²⁶ Yezdi, s. 26-27; V. V. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 1997, s. 10.

²⁷ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yay., İstanbul 1980, s. 327.

²⁸ Beatrice Forbes Manz, "Multi-ethnic Empires and the Formulation of Identity", *Ethnic and Racial Studies*, vol. XXVI, no. 1, 2003, p. 85.ed.

²⁹ Karavanas terimini Marco Polo'nun seyahatnamesindeki "... halkın adı Karonas'tır, bunlar çok kalabalık, acımasız ve kötü hırsız soyundan gelmektedirler, ülke boyunca dolaşır ve büyük kötülükler yaparlar. Niçin onlara bizim dilimizde onlara karışık kan anlamına gelen Karonas denilmiştir? Çünkü anaları Hintliydi, babaları Tatar..." ifadesine ve Mirza Haydar Duğlat'ın "... Fakat bu iki kol aralarında adavet sebebiyle birbirini tahkir etmek için özel isimle adlandırdı...Moğullar ise Çağataylara Karavanas

yapılmıştır. Aksine Çağatay Ulusu da Moğul Ulusu'nun göçebe yaşamlarını vurgulamak amaçlı onlara "Moğul" veya daha da küçümseyerek haydut anlamına gelen "Cete" ifadelerini kullanmıştır.³⁰

Karaçular (Ulus Emirleri) ve Çağatay Hanlığı'nın Kaotik Durumu

Çalışmanın sınırlarını aşsa da ulus emirlerinin ya da bir başka deyişle Karaçuların ortaya çıkışının ve süreç içerisinde gelişen rollerinin incelenmesinin konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Çağatay Hanlığı'nın ikiye ayrılması sonrasında Mâverâünnehir'de yönetimi ele geçiren Emir Kazagan ve Emir Timur gibi ön plana çıkan örneklerle Karaçuları tanısak da esasında bu kurum, Büyük Moğol İmparatorluğu ve sonrasında kurulan Cengizli hanlıklarında da mevcuttur. Bilindiği üzere Cengiz Han, dağınık ve kendi arasında mücadele eden Moğol kabilelerini bir araya getirerek Moğol Ulusu'nu meydana getirmiş ve Han ilan edildiği 1206 yılındaki kurultayda liyakata dayanan atamalar yapmıştır. Ayrıca askerî ve sosyal hiyerarşinin en üstüne Cengiz Han'ın ailesi "Altın Uruk", "Altın Soy" veya "Altın Aile" adıyla konumlandırılarak bir nevi imparatorluk ailesi oluşturulmuştur. Altın Uruk'a çağan yasun (ak-kemik) denilirken, imparatorluğun hakimiyeti altındaki eski aristokrat kabilelere ve liyakat yoluyla yükselen komutanlara da Kara yasun (kara-kemik) veya Karaçu denilmiştir.³¹ Cengiz Han'ın yükselmesinden itibaren bu Karaçular, kurultaylara aktif olarak katılarak yeni hükümdarın seçimine etki edebilmiş, ancak nihai karar daima Altın Uruk tarafından verilmiştir.³² Esasen Altın Uruk'a bağlı olan Karaçular, Cengiz Han'ın ölümünden sonra otoritelerini onun yasalarına ve geleneklerine dayandırmıştır. İmparatorlukta en yüksek rütbeyi de elde eden Karaçular, zamanla aristokrasiye dönüşerek imtiyazlarını korumuş ve konumlarını dışarıya kapatmıştır. Hatta onların çoğunluğu kendilerinin Cengiz Han'ın en yakın komutanlarından geldiğini iddia etmiş ve bu bağlamda Moğol İmparatorluğu'nu kurmaya yardım edenlerin ortak mülkü olarak görme eğilimi göstermişlerdir.³³ İlerleyen süreçte Karaçular, imparatorluğun dağılmasının ardından kurulan hanlıklarda konumlarını güçlendirmekle birlikte hanların seçiminde karar alıcı organ olmuş ve hatta zaman zaman kendi çıkarları doğrultusunda bir hanı tahta oturtmuş veya tahttan indirmiştir.

Çağatay Hanlığı'nda Karaçuların varlığı incelendiğinde, Cengiz Han'ın Türkistan bölgesini Çağatay Han'a tahsis ederken yanında 4.000 kişilik bir kuvvet ve bu kuvvetin başında Barlas kabilesinden Karaçar ve Celâyir kabilesinden Müge Noyan'ı

derlerdi..." ifadesine dayanarak melez olduğu iddia edilmektedir. Bkz. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden- Z. Zühre İlkelen, Ötüken Yay., İstanbul 2019, s. 93-94. Ayrıca Karaunasların kökeni XIII. yüzyılın başlarında Büyük Moğol Hanı'na Hindistan ve Keşmir üzerine sevk ettiği garnizon birliklerine dayanmaktadır. İlerleyen süreçte bu birliklerden bir kısmı İlhanlılara bağlı olmakla XIV. yüzyılın başından itibaren Çağatay Hanlığı'nın tarafına geçmiş ve aynı yüzyılın ortalarından itibaren Emir Kazagan önderliğinde hanlıkta önemli bir konuma yerleşmişlerdir. Manz, *Timurlenk*, s. 285-289. Detaylı bilgi için bkz. Peter Jackson, "The Mongols of Central Asia and the Qara'unas", *Iran Journal*, vol. LVI, no. 1, 2018, pp. 91-103.

³⁰ Duğlat, s. 315; Barthold, *Uluğ Bey*, s. 11.

³¹ May, s. 80,129; Bahaeddin Ögel, *Türk Tarihine Giriş*, C. VI, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 435; Christopher P. Atwood, "Mongol Class Stratification", *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Fact On File Inc., New York 2004, p. 505.

³² B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, çev. Abdülkadir İnan, TTK Yay., Ankara 1995, s. 150, 178; May, s. 480.

³³ Michael Hope, "The Pillars of State: Some Notes on the Qarachu Begs and the Keşikten in the İl-Khānate (1256-1335)", *The Royal Asiatic Society*, vol. XXVII, no. 2, 2017, p. 182; May, s. 480.

görevlendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda yine Celâyir kabilesinden Hoşuk Noyan, Sunit kabilesinden Küçük Çağatay ve Sulduz kabilesinden Kişilik'i de görevlendirmiştir.³⁴ Çağatay Hanlığı'nın ilk Karaçuları olarak görebileceğimiz bu beyler ve onların mensup olduğu kabileler zamanla bölge siyasetinde ve idaresinde önemli konumlara gelmişlerdir. Ayrıca Timurlu dönemi tarihçisi İbn Arabşah eserinde Barlas, Celâyir, Arlat ve Kavçın kabilelerini Çağatay Hanlığı'nda önemli bir konumda gösterirken, yine Timurlu tarihçisi Nizamüddin Şâmî ise eserinde Kavçın'ın bir kabile olmadığı 1.000 kişilik hassa askerlerine verilen isim olduğunu anlaşılmaktadır.³⁵ Anlaşıldığı üzere Barlas, Celâyir, Sulduz ve Arlat kabileleri Çağatay Hanlığı'nın ilk dönemlerinden itibaren etkin rol oynamışlardır ve hanlığın siyasetine yön veren Karaçular ise bu kabilelerin liderlerinden oluşmuştur. İlerleyen süreçte hanlık toprakları idari birimlere ayrılarak Çağatay Han ile gelen kabile beylerine yahut Karaçulara tahsis edilmiştir. Bu paylaşım doğrultusunda Barlaslar Keş, Gülab ve Kaşka Derya havzasına, Celâyirli ve Andican ve Hocend civarına, Sulduzlar Buhara ve Zerefşan havzasına ve son olarak Arlatlar da Horasan'da Maymana ve Farab bölgesine yerleşmişlerdir.³⁶ Moğol İmparatorluğu'nun ilk aşamada uluslara ayrılarak her ulusun başında bulunan hanların, merkezdeki büyük hana bağlı olduğu gibi uluslarda da hana bağlı olarak kendi içerisinde idari merkezlere bölünmüş ve bu merkezlerin başına kabile beyi olan Karaçular geçmiştir. Bu doğrultuda hanlığın başında güçlü, karizmatik ve gerçekleştirdiği seferlerle devlet içerisindeki kabilelerin refahını arttıran bir han olduğu müddetçe bu sistem muntazam bir şekilde işlemiştir. Fakat muktedir olmayan ve merkezî otoritesini kuramayan bir han olduğunda bu kabileler zamanla merkezden kopmuş ve âdem-i merkezîyetçi bir eğilim ortaya çıkmıştır. Yani ulusun askerî gücünü de ellerinde bulunduran bu kabilelerin desteği olmadan hiç kimse ulusun lideri olamazdı ve hatta kolayca taraf değiştirme eğilimine sahip olan bu kabileler ansızın rakip tarafa da geçebilirdi. Dolayısıyla ulusun kontrolünü ele geçirmek isteyen taht adayının bu kabilelerin desteğini alması zaruri olmakla birlikte, bu adaylar tahta çıksalar bile zamanla kabilelerden bağımsız hareket edemez hale gelmişlerdir. Bu duruma gösterilebilecek en iyi örneklerden biri Çağatay Hanlığı'nın 1340'lardan itibaren içerisine düştüğü kaotik ortamdır.³⁷

Kazan Timur'un tahttan indirilmesiyle birlikte Çağatay Ulusu'nun zenginliği ve toprakları önde gelen kabileler tarafından kontrol edilmiştir. Mâverâünnehir bölgesinde gücü tamamıyla ele geçiren Emir Kazagan liderliğindeki Karaçular (ulus emirleri), Cengiz Yasaları gereğince Cengiz soyuna dayanmayan birinin han olamayacağından ötürü taht için kendi amaçlarına hizmet edecek hanları desteklemişlerdir. Bu doğrultuda Emir Kazagan, Ögeday neslinden Danişmendiya'yı Çağatay tahtına oturtmuştur Emir Kazagan'ın bölge üzerinde sahip olduğu nüfuzun ne denli güçlü olduğunu bu faaliyetinden anlayabiliriz. Ancak 1348 yılında Ögedaylı adayını öldüren Emir Kazagan, onun yerine Çağatay neslinden Kazagan ve daha sonra Duva'nın torunu Bayan-kulu'yu Çağatay tahtına oturtmuştur. Emir Kazagan'ın 1357 yılında katledilmesinden sonra başa geçen oğlu Mirza Abdullah, idare konusunda babası kadar yetkin olamamıştır. Mirza

³⁴ Fazlullah, *Jami' u't-Tawarikh*, s. 279-280, 374; Barthold, *Moğol İstilasına*, s. 498-499.

³⁵ Şâmî, s. 164; Ahmed İbn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, tran. J. H. Sanders, Luzac & Co., London 1936, s. 4; Barthold, *Uluğ Bey*, s. 9.

³⁶ Barthold, *Uluğ Bey*, s. 9-10; Kafalı, s. 61-62.

³⁷ Beatrice Forbes Manz, "The Ulus Chaghatay Before and After Temür's Rise to Power: The Transformation From Tribal Confederation to Army of Conquest", *Central Asiatic Journal*, vol. XXVII, no. 1/2, 1983, p. 79-80.

Abdullah'ın Bayan Kulu Han'ı öldürtmesi ve Karaçular arasındaki siyasetteki istikrarsız politikaları Şehr-i Sebz beyi Hacı Barlas ve Bayan Süldüs'ün ona karşı cephe almasına sebep olmuş ve nihayetinde olaylar 1358/59 yılında öldürülmesi ile sonuçlanmıştır. Mirza Abdullah'ın ardından ulusun başına Bayan Sulduz geçmiş, fakat siyaset konusunda ilgisizlik göstererek kendini zevk ve eğlenceye vermiştir.³⁸

Tuğluk Timur Han'ın Merkezileşme Politikası

Çağatay Ulusu'nda Karaçular kukla hanlar vasıtasıyla yönetimi kontrol altında tuttuğu gibi Moğul Ulusu'nda da süreç ilk aşamada benzer şekilde devam etmiştir. Çağatay Ulusu'nda olduğu gibi Moğul Ulusu'nda da başlangıçtan itibaren Duğlat³⁹, Begcik, Kerait, Kanglı, Erkenüt ve Bahrin gibi önemli kabileler bulunmakta idi. Ancak Çağatay Hanlığı'nın bölünmesi sonrası Moğul Ulusu'nun toprakları Duğlat kabilesinin nüfuzu altındaydı⁴⁰. Duğlatların Çağatay Hanlığı'ndaki geçmişine bakıldığında ilk olarak Moğol İmparatorluğu'nun erken döneminde öne çıkan bir kabile olmamasına rağmen Cengiz Han'ın tarafında Tayciutlara karşı savaştıkları görülmektedir.⁴¹ Daha sonraları Çağatay Han topraklarını idari birimlere ayırırken Duğlat Kabilesi'ne Mangalay Suyah⁴² eyaletini tahsis etmiştir. XIV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Duğlat kabilesinden Emir Tulik, Emir Bulacı ve Emir Kamerüddin adlı üç kardeş Moğul Ulusu'nun önde gelen Karaçuları olmuştur. Diğer yandan aynı dönemde Emir Kazagan ise Çağatay Ulusu'nu kukla hanlar aracılığıyla hakimiyeti altında tutmuştur.⁴³ Çağatay Hanlığı'nın bölünmesi sonrası hansız kalan Moğul Ulusu'nda düzensizlik baş göstermiş ve her kabile başına buyruk hareket etmeye başlamıştır. Bu duruma karşılık başta Emir Bulacı olmak üzere kabile reisleri, Cengiz neslinden İsen-Buka Han'ın oğlu olduğu iddia edilen Tuğluk Timur'u 1347 yılında Aksu'da hanlık makamına yükselterek hem bölgedeki istikrarı temin etmiş hem de Emir Kazagan'ın ve onun kukla hanlarının hükmünü açıkça yok saymıştır.⁴⁴

³⁸ Şâmî, s. 16-17; Yezdî, s. 27,32-34; Grousset, s. 328-329; Manz, *Timurlenk*, s. 86.

³⁹ Moğolların Gizli Tarihi'ne göre Duğlat Kabilesi, Naçin Ba'aatur'un ilk(baş) karısından doğan oğullarından biri olan Doholadai'in soyundan geldiği belirtilmesine rağmen Reşidüddin Fazlullâh'ın eserinde Duğlat Kabilesi'nin Cengiz Han'ın büyük dedesi Kabul (Kabil) Han'ın kardeşi Bodonçar Duğlan'ın soyundan geldiklerini ifade edilmiştir. Ebülğazi Bahadır Han'ın eserinde de ikinci bilgi doğrulanmakla birlikte Moğolların dilinde "aksak" kelimesinin karşılığı "duğlan" olarak geçtiği ve Bulcar (Bodonçar) Duğlan'ın bir ayağının aksak olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi (Manghol-un Nuiça Tobça'an)*, çev. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 1986, s. 14; Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh*, s. 125-126; Ebülğazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk (Türk'ün Soyağacı)*, çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yay., İstanbul 2020, s. 57-58.

⁴⁰ Henry Yule, *Cathay and the Way Thither, Being a Collection of Medieval Notices of China*, vol. II, London 1866, s. 525; Hodong Kim, "The Early History of the Moghul Nomads: The Legacy of the Chaghatai Khanate", *The Mongol Empire & its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss- David O. Morgan, Brill, Leiden 2000, p. 301; Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemalöglü, Ötüken Yay., İstanbul 2016, s. 91.

⁴¹ Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh*, s. 109.

⁴² Bu bölgenin Altınşehir anlamına geldiği iddia edildiği gibi ayrıca Mirza Haydar Duğlat'ın ilgili eserindeki çevirmen dipnotunda da bu eyaletin adının nereden geldiği ve tam olarak nereyi ifade ettiği hakkında detaylı bir inceleme mevcuttur. Duğlat, s. 167-168; İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 14.

⁴³ Şâmî, s. 16-17; Yezdî, s. 27-32; Duğlat, s. 200; Grousset, s. 329.

⁴⁴ Duğlat, s. 165-169; Ebülğazi Bahadır, s. 119-120; Emil Bretschneider, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, vol. II, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., London 1910, s. 226.

Tuğluk Timur Han'ın Çağatay'daki emsalleri gibi Karaçular tarafından tahta çıkarılması onun hükümdarlığını Duğlat ve diğer kabilelere borçlu olduğunu göstermekte ve bu durum onun hükümdarlığı ve otoritesinin sınırlandığına işaret etmektedir. Bu yüzden Tuğluk Timur Han'ın, hükümdarlığını sağlamlaştırmak ve gücünü tesis etmesi için hem Duğlatların nüfuzunu kırması hem de diğer kabilelerin merkezden kaçma eğilimini ortadan kaldırması gerekiyordu. Bu bağlamda Tuğluk Timur Han, diğer kukla hanlar gibi gölgede kalmaktan ziyade aktif bir politika seyretmiştir. Daha önce belirtildiği üzere Çağatay Ulusu ve ahalisi büyük oranda Müslüman olmuş iken Moğul Ulusu'nda da aksine Budist ve Şaman inancı yaygın idi. Ancak Moğul Ulusu'nda bölgeye gelen önemli kanaat önderleri aracılığıyla İslam'ın etkisi artmaya başlamıştı. Tuğluk Timur Han da Şeyh Cemalettin ve oğlu Şeyh Erşadüddin⁴⁵'in telkiniyle 1351 yılında Müslüman olmuş ve hocaları memnun edebilmek adına oğullarına İlyas Hoca ve Hızır Hoca adlarını vermiştir.⁴⁶ Ancak onun din değişikliği yalnızca Şeyh ile arasındaki geçen diyalogla sınırlamak doğru olmayabilir. Çünkü Tuğluk Timur Han, İslamiyet'i kabul etmesi sonucunda hem kabilelerin ayrılıkçı etkinliğinin önüne geçebileceği hem de hakimiyetini Mâverâünnehir'e taşıyabileceği iki araç elde etti: ümmet bilinci ve cihat hareketi. Ümmet bilinci sayesinde göçebe ve dağınık kabileler tek bir dini inanç etrafında bir araya gelmekle birlikte cihat hareketiyle de ulusun ve dinin geniş alanlara yayılması adına yapılacak savaşlara meşru bir zemin oluşmuştur.⁴⁷ Tüm bunlara ilaveten Tuğluk Timur Han, Müslüman olmasıyla birlikte hükümdarlık otoritesini güçlendirmiştir, fakat kabilelerin bir anda derin köklere dayanan gelenekleri bırakmaları pek mümkün değildir. Bunun farkında olan Tuğluk Timur Han, İslam'ın tebliğini kabile beyleri ile çadırda bire bir görüşerek gerçekleştirmiştir, kabul edenlere iyi davranılırken reddedenlerin putperest ve kafir olarak öldürülmesini emretmiştir.⁴⁸ Yani Tuğluk Timur Han, yeni dine geçişini doğrudan halka ilan edememişti. Çünkü kabilelerin olası muhalefetinden çekinmişti ve çekinmekte haksız da sayılmazdı. Mirza Haydar'a göre Carâs Kabilesi'nin atası olan Emir Carâs'a kadar tüm kabile beyleri ve şehzadeler yeni dini kabul etmişti. Ancak Carâs bir şart ileri sürmüştü ve o şartı ise Şeyh Erşadüddin'in, Carâs'ın yeteneğine ve gücüne güvendiği bir adamı ile güreşerek onu yenmesi idi. Neticede Şeyh Erşadüddin, kendinden katbekat güçlü rakibini "ilahi gücü" ile devirmiş ve bu müsabakayı hayretlikle seyreden halk etkilenerek 160.000 kişi o gün Müslüman olmuştur. Her ne kadar anlatılan olayın doğruluk payı sorgulanabilir olsa da buradan anlayabileceğimiz şey, Tuğluk Timur'a karşı bir muhalefet olduğu ve onun bu muhalefeti kırmayı başarabilmesidir.⁴⁹

Tuğluk Timur Han'ın merkezileşme yolunda attığı ikinci adım da kabile içi bürokrasiye müdahale etmesidir. Bu doğrultuda Moğul Ulusu'nun önde gelen ve güçlü kabilesi Duğlatların nüfuzunu kırmak istemiştir. Bunu da ister hanlık makamı olsun ister ulus beyliği fark etmeksizin en münakaşalı konu olan halef meselesi üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Tuğluk Timur Han, bahsedildiği üzere Emir Bulacı'nın desteği sayesinde tahta çıkmış ve dolayısıyla onun etkisinde kalmıştı. Ancak ilerleyen süreçte Emir Bulacı'nın ölümüyle birlikte Duğlatlar arasında rekabet yeniden alevlenmiş ve bu durum da Tuğluk Timur'a yeni bir fırsat vermiştir. Tuğluk Timur, en prestijli

⁴⁵ Mirza Haydar Duğlat'a göre Kuşan Hocaları'nın atası olarak kabul edilmiştir. Duğlat, s. 292; Kurban, s. 15.

⁴⁶ Kim, p. 301; Grousset, s. 329-330; Kurban, s. 15.

⁴⁷ Kim, p. 302-303; Grousset, s. 330.

⁴⁸ Duğlat, s. 173.

⁴⁹ Duğlat, s. 200; Kim, p. 302.

konum olan ulus beyliği makamını Emir Bulacı'nın ölmesi sonrası onun 7 yaşındaki oğlu Emir Hudaydad'a vermiştir. Ancak bu duruma güçlü ve hırslı biri olan Emir Bulacı'nın kardeşi Emir Kamerüddin, karşı çıkmış ve Han'a yeğenin yaşından ötürü bu makamının sorumluluklarını taşımayacağını arz etmiştir. Ancak Tuğluk Timur, 7 yaşında bir çocuğu rahatlıkla kontrol edebilirken, Emir Kamerüddin gibi nüfuzlu ve hırslı biri onun otoritesini ve gücünü kısıtlayabilirdi. Bundan ötürü Tuğluk Timur, Emir Kamerüddin'in bu isteğini geri çevirerek Emir Hudaydad'ı makamda tutmuştur.⁵⁰ Tuğluk Timur döneminde isabetli ve yerinde bir karar olan bu atama, onun ölmesi sonrası halefleri açısından elim neticelere yol açacaktır.

Tuğluk Timur Han, merkezileşme girişimlerine ilaveten batıda Cengizli olmayan Karaçuların gücünü kırmak ve Çağatay Hanlığı'nı tek bir çatı altında toplamak gayesinde olmuştur. Bu doğrultuda merkezileşme yoluyla konumunu güçlendiren Tuğluk Timur Han, Çağatay Ulusu'nun içine düştüğü kargaşa ortamından da faydalanarak 1360 ve 1361 yıllarında onlar üzerine iki başarılı sefer icra etmiş ve bölgedeki Karaçuları itaat altına alarak Çağatay Hanlığı'nı eski günlerine ulaştırmayı başarmıştır. Ardından oğlu İlyas Hoca'yı Mâverâünnehir'in idaresiyle görevlendirmiştir. Bu seferleri sırasında ona itaat edenler arasında olan Barlas kabilesinden Hacı Beg'in yeğeni Timur'u da İlyas Hoca'ya yardımcı olarak atamıştır.⁵¹ Ancak başarılı bir komutan ve öngörülü bir idareci olan Tuğluk Timur Han, henüz genç yaşta iken 1363 yılında ölmüştür. Bu sırada Mâverâünnehir bölgesinde bulunan İlyas Hoca Han, babasının desteğinden mahrum kalmış ve bölgedeki bazı kabileler ona karşı birleşmiştir. Ardından İlyas Hoca Han ordusunu tahkim ederek Emir Hüseyin ve Emir Timur'a karşı mücadele etmiş, fakat 1365 yılı itibariyle bölgedeki hakimiyetini tamamen kaybetmiştir.⁵²

Emir Kamerüddin İsyanı ve Emir Timur'un Moğul Ulusu Üzerine Seferleri

Tuğluk Timur'un ölmesinden sonra Moğul Ulusu, yıllar önce kendi hakkı olduğunu düşündüğü ulus beyliği makama ataması yapılmayan Emir Kamerüddin'in isyan etmesiyle tekrar çalkantılı döneme geri dönmüştür. Tuğluk Timur Han'ın Emir Kamerüddin'in yerine 7 yaşında bir çocuğu tercih etmesi haliyle onun öfkesinin ve hırsının katlanarak artmasına sebep olmuştur. Ancak Emir Kamerüddin, Tuğluk Timur Han hayatta iken bu duruma karşı çıkacak güce henüz sahip olmadığını bilinciyle uygun ortamın gelmesini beklemiştir. Haliyle Tuğluk Timur'un ölmesinin ardından İlyas Hoca Han da Mâverâünnehir'den tamamen geri çekilmek zorunda kalarak tekrar Moğolistan'daki başkentine gelmiştir. Bu iki olay arasında yaşanan otorite boşluğunda Emir Kamerüddin'in isyan ve darbe planlarını harekete geçirme olasılığı oldukça yüksektir. Neticede harekete geçmek için uygun koşulları sağlayan Emir Kamerüddin, 1365 yılında isyan ederek adeta geçmiş günlerin nefretiyle bir gün içerisinde Tuğluk Timur Han'ın 18 oğlunu katletmiştir. Emir Kamerüddin'in bu katliama o sıralarda başkentinde bulunan İlyas Hoca Han'ı dahil edip etmediği kesin bilinmemekle birlikte onun 1365 yılında öldüğü yahut öldürüldüğü ifade edilmektedir.⁵³

Emir Kamerüddin, bu katliam sonrası kendini han olarak ilan etmiştir. Fakat ister Emir Kamerüddin gibi nüfuzlu bir Karaçu ister sıradan biri olsun, Cengizli soyundan

⁵⁰ Duğlat, s. 173-174; Kim, p. 303.

⁵¹ Şâmî, s. 18-23; Yezdi, s. 35-37,41-42; Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Brill, Leiden 2003, s. 42.

⁵² Yezdi, s. 52-61; Bregel, p. 42.

⁵³ Duğlat, s. 200; Bellew, s. 45; Oliver, p. 109; Kim, p. 300.

gelmeyen bir kişinin tahtı gasp ederek ilk kez kendini han olarak ilan etmesi, o zamana kadar kimsenin cüret edemeyeceği bir şeydi. Bu zamana kadar yapılamamasının sebebi de açıktı, çünkü Cengiz Han'ın soyundan gelen yani sadece Altın Uruk'a mensup olanların han olabileceği kararlaştırılmış ve bu yasa herkes tarafından sorgulamaksızın kabul edilmiştir. Dolayısıyla Emir Kamerüddin'in bu yasayı çiğnemesi onu doğrudan doğruya gaspçı olarak nitelendirilmesine sebep olmuş ve ona karşı oldukça çabuk gelişen bir muhalefet hareketini ortaya çıkarmıştır. Zamanla bölgedeki muhalif kabileler Çağatay Ulusu tarafına geçmiş veya bölgede kalarak Emir Kamerüddin'e karşı mücadele başlatmıştır.⁵⁴ Emir Kamerüddin'in yasaya aykırı hareketi dış kabilelerde olduğu gibi kendi kabilesi içinde de ona karşı bir muhalefetin doğmasına sebebiyet vermiştir. Mevzu bahis olan durum Cengiz Yasası'nın kabile asabiyetinin bile önüne geçtiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan Kamerüddin'in yeğeni Emir Hodaydad ve onun annesi Mir Ağa, Tuğluk Timur'un oğullarından biri olan Hızır Hoca'yı kıyımdan kurtarmayı başararak onu korunaklı bir bölgeye göndermiştir.⁵⁵ Bu muhalefete karşılık Emir Kamerüddin komutasındaki birlikler, nedeni bilinmeyen bir sebepten (belki Tuğluk Timur'un mirası sahip çıkmak belki de sadece yağma amaçlı) dolayı 1368 yılı civarında Çağatay Ulusu üzerine sefere çıkmış ve Taşkent civarında kışı geçirmek üzere kalmıştır. Bunun üzerine Çağatay Ulusu'nda nüfuzunu gittikçe arttıran Emir Timur, Emir Kamerüddin'in birliklerini karşılamak amaçlı Kara köyü civarına gelmiş, fakat Emir Kamerüddin ile Erkenüt kabilesinden Hacı Bey arasında ihtilaf meydana gelerek Moğul Ulusu'nun birlikleri herhangi bir savaş olmaksızın geri çekilmiştir.⁵⁶

Emir Kamerüddin'in başarısız seferinden sonra Moğul Ulusu'nda karışıklık ve emirler arasında mücadeleler baş göstermiştir. Diğer yandan 1370 yılı itibariyle Emir Timur, Çağatay Ulusu'nun tüm kontrolünü ele geçirmiş ve hakimiyetini meşru temeller üzerine inşa etme eğilimi göstermiştir. Emir Kamerüddin'in aksine geleneği bozmayarak Cengiz soyundan Süyurgatmış'ı kukla han olarak tahta oturtmuş ve yine Cengiz soyundan Saray Mülk Hanım ile de evlenerek Güregen (Han damadı) unvanını almıştır.⁵⁷ Ardından Moğul Ulusu'nun tahtının Emir Kamerüddin tarafından meşru olmayan bir şekilde işgal edilmesinden ve ulusun içerisinde bulunduğu kaos ortamından istifade etmek isteyen Emir Timur, 1371 yılı itibariyle Moğullar üzerine sefere çıkmıştır. Bu sırada yasaya aykırı bir şekilde tahta oturduğu için Emir Kamerüddin'e muhalif olan Kerait kabilesinin önde gelenleri Kumzah ve Özbek Timur, Timur'un gelişiyle birlikte ona bağlılık bildirmiştir. Sonrasında Emir Timur, kendi bölgesinde kalarak birliklerini Behram Celâyir, Abbasbek, Hitay Bahadur ve Şeyh Ali Bahadur komutasında Almatu bölgesine göndermiştir. Bu komutanlar düşmanla savaştıktan sonra barış yaparak geri dönmüş, ancak bu barış, Emir Timur'un hoşuna gitmemiştir. Bunun üzerine Emir Timur, bizzat ordunun başında ikinci defa Moğul Ulusu üzerine sefer gerçekleştirmiş ve bu seferden bol miktarda ganimet ve esirle geri dönmüştür.⁵⁸

Emir Kamerüddin'e karşı muhalif kabile beylerinden bazıları taraf değiştirmek yerine askerî mücadeleyi seçmişti ve Erkenüt kabilesinden Hacı Bey de bu beylerin arasında idi. Emir Kamerüddin muhtemelen kendisine karşı muhalefeti kırmak otoritesini

⁵⁴ Kim, p. 304; Oliver, p. 109.

⁵⁵ Duğlat, s. 200; Ebülğazi Bahadır, s. 122.

⁵⁶ Şâmî, s. 62; Ibn Arabshah, p. 10; Yezdî, s. 88.

⁵⁷ Şâmî, s. 68-69; Ibn Arabshah, p. 12-13; Manz, *Timurlenk*, s. 35-36.

⁵⁸ Şâmî, s. 76-77; Yezdî, s. 102-103; Duğlat, s. 200-201; V. V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2010, s. 121.

kuvvetlendirmek için Hacı Bey'i ortadan kaldırmak istemiş ve 1375 yılında bir ordu toplayarak Hacı Bey'e karşılamak üzere Gök Tepe'ye gitmiştir. Buna karşılık olarak Emir Timur, aynı yıl Emir Kamerüddin'in hakimiyeti sonlandırmak üzere Moğul Ulusu üzerine kapsamlı bir sefer tertip ederek Çarun civarına gelmiştir. Emir Timur'un Çarun'a kadar geldiği haberini alan Emir Kamerüddin, bulunduğu coğrafyanın üstünlüğünü kullanmak ve Emir Timur'un kuvvetlerini yıpratmak amacıyla devamlı geri çekilmiştir. İlk olarak kuvvetlerini derin ve suyu fazla olan üç ırmağın aktığı üç dar boğazdan oluşan Bereke Guriyan adıyla anılan erişilmesi zor bir yere çekmiştir. Burada savunmasını kuran Emir Kamerüddin, Emir Timur'un kuvvetlerine karşı mücadele etmiş fakat ağır kayıplarla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Emir Kamerüddin'i takip ederek Baytak civarına gelen Emir Timur, beylerinden üçünü düşman kuvvetlerini takip etmesi ve düşman bölgelerini yağma etmesi için göndermekle birlikte, oğlu Cihangir'i de Emir Kamerüddin'in izini sürmekle görevlendirmiştir. Emir Kamerüddin, Üç- Ferman (Üç- Karman) bölgesindeki dağlara çekilmiş fakat peşinden gelen Cihangir'in kuvvetlerine mağlup olarak ülkesinin topraklarının dışına çekilmiştir. Cihangir'in kuvvetleri Emir Kamerüddin'in arkasında bıraktığı topraklarını ve mallarını yağlamakla birlikte karısı ve kızını da esir almıştır.⁵⁹

Emir Timur, üçüncü seferden de muzaffer olarak dönmüş ve büyük ganimet kazanmıştı, fakat halen Emir Kamerüddin'i ortadan kaldırmaya muvaffak olamamış ve bu durum onu tekrar sefer yapmaya itmiştir. Diğer yandan Emir Kamerüddin aldığı son mağlubiyetin intikamını almak istemiştir. Emir Kamerüddin'in tekrar güçlenmesine fırsat vermeden harekete geçen Emir Timur, 1376 yılında Harezmi üzerine sefere çıkmadan önce Sarı Buga, Elçi Bahadır, Adilşah Celâyir ve Hitay Bahadır komutasındaki 30.000 kişilik kuvveti Emir Kamerüddin'in ortadan kaldırılması için Moğul Ulusu üzerine göndermiştir. Ancak ülkedeki boşluğu değerlendirmek isteyen Sarı Buga ve Adilşah Celâyir, diğer komutanları yakalayıp isyan etmiş ve Semerkand'ı kuşatmıştır. Bu durumdan haberdar olan Emir Timur, Semerkand üzerine gönderdiği kuvvetler vasıtasıyla isyanı bastırarak ve bunun üzerine Sarı Buga ve Adilşah Celâyir, Emir Kamerüddin'e sığınmışlardır. Emir Timur'un önceki seferine karşılık vermek isteyen Emir Kamerüddin, aradığı fırsatı bu beyler sayesinde bulmuş ve büyük bir orduyla Andican'ı işgal etmiştir. Diğer taraftan Emir Timur kuvvetlerini toparlayarak Andican'a gelmiş ve onun geldiğinin haberini alan Emir Kamerüddin geri çekilmiştir. Ardından Emir Kamerüddin, Atbaşı'nda boyunu ve ailesini başka bir bölgeye göndermekle beraber 4.000 kişilik bir kuvvetle pusu kurarak Emir Timur'un gelmesini beklemiştir. Ancak bu pusu başarısızlıkla sonuçlanarak Emir Kamerüddin mağlup olmuş ve Sekiz Yığaç'a geri çekilmiştir. Emir Kamerüddin arkasından gelen Emir Timur'un ordusuyla burada tekrar savaşmış ve ikinci kez yenilmekle birlikte kaçmayı başarmıştır. Emir Timur'un dördüncü seferi başarıyla gerçekleşmiş ama seferin nihai amacı olan Emir Kamerüddin konusu çözülememiştir. Bundan ötürü Emir Timur, 1377 yılında oğlu Ömer Şeyh önderliğinde büyük orduyu Emir Kamerüddin üzerine tekrar sevk etmiş, ancak Emir Kamerüddin'i yine ele geçirememiştir. Aynı yıl Emir Timur liderliğinde başka bir ordu sefere çıkmış ve öncü kuvvetler ile şiddetli çarpışmalar neticesinde Emir Kamerüddin geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1383 yılına gelindiğinde Emir Timur bölgeye tekrar ordu göndermiş, fakat sonucu önceki seferlerden farklı olmamıştır.⁶⁰

⁵⁹ Şâmî, s. 82-83; Yezdî, s. 109-110; Duğlat, s. 202-204; Barthold, *Tarih ve Uygarlık*, s. 121.

⁶⁰ Şâmî, s. 85-88; Yezdî, s. 112-117; Duğlat, s. 206-213; Barthold, *Tarih ve Uygarlık*, s. 122.

Genel itibariyle Emir Timur bu seferler sonucunda hazinesini doldurmuş, bölge üzerinde otoritesini attırmış fakat nihai amacına ulaşamamıştır. Diğer yandan Emir Kamerüddin'in bu seferlerden aldığı üst üste mağlubiyetler, onun bölge ve kabileler üzerindeki nüfuzunu kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Erkenüt kabilesinden Hacı Bey'in yeğeni Anka Töre ve makamını elinden aldığı yeğeni Emir Hudaydad onun boşluğunu doldurarak bölge üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmış, ancak ikisi de hanlık iddiasında bulunmamıştır.⁶¹ Bu sırada Emir Kamerüddin ise bölge üzerinde hakimiyetini tekrar kuvvetlendirmek adına bir diplomasi hamlesi gerçekleştirmiştir. O sıralar Emir Timur ile arası açılmış olan Altın Orda hanı Toktamış Han'a bir elçi göndererek yardım ve iş birliği teklifinde bulunmuştur. Bu teklifi olumlu karşılayan Toktamış Han, 1387 yılında Emir Kamerüddin ile Mâverâünnehir üzerine sefer başlatmıştır. Ardından Toktamış Han ve Emir Kamerüddin iki ayrı koldan Buhara üzerine yürüyerek kuşatmaya almış, fakat şehri ele geçirememiştir.⁶² O sırada diğer yandan Anka Töre, Taşkent civarında yağmaya başlamış ve ardından şehzade Ömer Şeyh'i mağlup ederek Andican'ı kuşatmış, fakat o da şehri ele geçiremeden geri çekilmiştir.⁶³ Böylelikle Emir Kamerüddin'in son girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte neredeyse 25 yıldır bölge üzerinde sürdürdüğü etkisini tamamen kaybetmiştir. Uygun koşulların oluşmasıyla Emir Hudaydad, tahta tekrardan Cengiz soyundan bir han oturtmak istemiştir. Ayrıca Emir Timur'un saldırılarına karşı direnmenin tek yolunu kabileleri tek çatı toplamaktan geçtiğinin bilincinde olmuştur. Bu maksatla kırsalda sürgün hayatı yaşayan Cengiz soyundan Tuğluk Timur'un oğlu Hızır Hoca'yı 1389 yılında han olarak tahta geçirmiş ve böylece Moğul Ulusu'ndaki 25 yıllık fetret devri sona ermiştir.⁶⁴

Emir Timur, Moğul Ulusu'nu itaat altına almak ve Toktamış Han'a yardımlarından ötürü cezalandırmak amacıyla 1389 yılında Balkaş'ın güneyindeki Yedisu bölgesine saldırmış ve Anka Töre'yi mağlup etmiştir. Emir Timur Moğul Ulusu topraklarını yağmalayıp halkını ele geçirdikten sonra, düzenlediği kurultayda ordusuna tüm bölgeye yayılarak hakimiyet tesis edilmesini emretmiştir.⁶⁵ Ancak Emir Kamerüddin, sadık savaşçıları vasıtasıyla Yedisu bölgesini kurtararak hakimiyetini yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine 1390 yılında Emir Timur'un önde gelen kumandanları liderliğinde yola çıkan ordusu, Almalık'ı geçip Karatal'a kadar gelmiştir. O sırada bölgede bulunan Emir Kamerüddin, düşmanlarının geldiğinin haberini alır almaz geri çekilmiş düşmanın öncü kuvvetleri ile çarpışarak onları yenmeyi başarmış ve Zaysan Gölü civarındaki İçini Yuvsın çölüne gitmiştir. Ardından Emir Kamerüddin, kakım ve samur bakımından zengin Dağlık Altay'a geçerek peşindeki ordudan kurtulmayı başarmış bu olaydan sonra ondan bir daha haber alınamamıştır.⁶⁶ Emir Kamerüddin'in yeğeni Emir Hudaydad'ın soyundan gelen Mirza Haydar Duğlat, onun nasıl öldüğü hakkında bir rivayeti eserinde kaydetmiştir. Emir Kamerüddin'in ölümü hakkındaki rivayete göre Emir Timur'un seferlerinden birinde su toplaması hastalığına yakalandığı ve bundan dolayı atına binmekte güçlük çektiği için kabilesi onu ormana bırakıp terk etmiştir. Emir Timur

⁶¹ Kim, p. 307.

⁶² Yezdi, s. 173-174 (Esere eklenen çevirmen haşiyesi); Howorth, s. 236; L. N. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, C. II, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2003, s. 318; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 15.

⁶³ Yezdi, s. 165; Howorth, s. 237.

⁶⁴ Duğlat, s. 215.

⁶⁵ Yezdi, s. 176-181; 138-142; Manz, *Timurlenk*, s. 130-131.

⁶⁶ Yezdi, s. 182-183; Gumilev, s. 321-322; Grousset, s. 399; Barthold, *Tarih ve Uygarlık*, s. 124.

çekildikten sonra hısımları onu bıraktıkları yere gelmiş, ancak Emir Kamerüddin'in ne ölüsüne ne de dirisine rastlamışlardır.⁶⁷

Sonuç

Karaçuları Kırım Hanlığı, Altın Orda Hanlığı ve İlhanlı Hanlığı'nda oynadıkları roller vasıtasıyla tanısak da onların varlığı, Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kuruluş evrelerine kadar gitmektedir. Başlangıç devirlerinde yalnızca danışma rollerini üstlenmekle birlikte Cengiz sonrası kurulan hanlıklarda yasanın koruyucu misyonunu üstlenmiş ve hanlar üzerindeki etkilerini arttırmışlardır. Özellikle Türkistan'da kurulan Çağatay Hanlığı'nın ilk devirlerinden itibaren etkin rol oynayarak kendi nüfuz bölgelerini oluşturmuş ve bölge siyasetinde etkin hale gelmişlerdir. Çağatay Hanlığı'nın Doğu (Moğul Ulusu) ve Batı (Çağatay Ulusu) olarak bölünmesi sonucu oluşan otorite boşluğunda, Karaçular güçlerini arttırarak Cengiz soyuna mensup kendi adaylarını tahta oturtmuşlardır. XIV. yüzyılın ilk yarısında yine bir Karaçu tarafından tahta çıkarılan Tuğluk Timur, Müslüman olmuş ve emsallerinin aksine merkezileşme girişimleri Karaçuları sindirmiştir. Ayrıca Tuğluk Timur'un Müslüman olmasıyla birlikte Moğul Ulusu'nda İslam hızla yayılmıştır. Ancak Tuğluk Timur'un merkezileşme girişimlerinden nasibini alan Emir Kamerüddin, onun ölümünden hemen sonra 18 varisini katletmekle kalmamış, aynı zamanda kendisini han ilan etmiştir. Cengiz soyuna mensup olmayan Emir Kamerüddin'in hanlık ilanı, bölgedeki kargaşa ortamını alevlendirmekle beraber Karaçular ve kabileler tarafından gaspçı olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Bu durum Cengiz Yasası'nın bölge ve kabileler üzerinde tesirinin ne denli olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer yandan iktidarını meşru temeller üzerine kuran Emir Timur, Moğul Ulusu'nun içerisinde bulunduğu kaotik ortamdan istifade etmek ve gaspçı Emir Kamerüddin tahttan indirme maksadıyla bölge üzerine seferler düzenlemiştir. Emir Timur'un neredeyse 20 yıl boyunca düzenli aralıklarla icra ettiği bu seferler, rakibi Emir Kamerüddin'in gücünü kırarken aksine onun kısa zamanda büyük bir imparatorluk kurabilmesine katkı sağlamıştır. Bu sırada Emir Kamerüddin'in yeğeni Emir Hundaydad, yaklaşık 25 yıl süren kargaşa ve fetret devrinden sonra Tuğluk Timur'un son oğlu Hızır Hoca Han'ı tahta oturtmuştur. Selefinin aksine Hızır Hoca Han, batıda Emir Timur ve doğuda Ming Hanedanı arasında denge ve barış politikası uygulamıştır.

Kaynakça

- Ahmed Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, tran. J. H. Sanders, Luzac & Co., London 1936.
- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarihi-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2013.
- Alan, Hayrunnisa, "Çağatay Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemalolu, Ötüken Yay., İstanbul 2016, s. 68-97.
- Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi (Manghol-un Nuiça Tobça'an)*, çev. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 1986.
- Atwood, Christopher P., "Mongol Class Stratification", *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Fact On File Inc., New York 2004, p. 505-506.

⁶⁷ Duğlat, s. 213-214; Ebülğazi Bahadır, s. 122.

- Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay., Ankara 1990.
- _____, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2010.
- _____, *Uluğ Bey ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 1997.
- _____, “Cengiz Han”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1978, s. 91-98.
- Bellew, H. W., *The History of Kashgharia*, The Foreign Department Press, Calcutta 1875.
- Biran, Michal, “Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)”, *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life*, ed. David Durand- Guédy, Brill, Leiden 2013, p. 257-283.
- _____, “The Chaghadaids and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)”, *Journal of the American Oriental Society*, vol. CXXII, no. 4, 2002, p. 742-752.
- _____, “The Mongols in Central Asia from Chinggis Khan’s Invasion to the Rise of Temür: the Ögödeid and Chaghadaid Realms”, *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*, ed. N. Cosmo, J. Frank and P. Golden, Cambridge University Press, Cambridge 2009, p. 46-66.
- _____, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, Curzon Press, Surrey 1997.
- Bregel, Yuri, *An Historical Atlas of Central Asia*, Brill, Leiden 2003.
- Bretschneider, Emil, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, vol. II, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., London 1910.
- Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk (Türk’ün Soyağacı)*, çev. Arif Acaloğlu, Selenge Yay., İstanbul 2020.
- Gömeç, Sadettin Yağmur, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yay., Ankara 2017.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yay., İstanbul 1980.
- Gumilev, L. N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, C. II, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2003.
- Hope, Michael. “The Pillars of State: Some Notes on the Qarachu Beks and the Keşikten in the İl-Khānate (1256-1335)”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, vol. XXVII, no. 2, 2017, p. 181–199.
- Howorth, Henry Hoyle, *History of the Mongols: From the 9th to the 19th Century*, Longmans, Green & Co., London 1876.
- Jackson, Peter, “The Mongols of Central Asia and the Qara’unas”, *Iran Journal*, vol. LVI, no. 1, 2018, p. 91-103.
- Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yay., Ankara 2005.
- Kim, Hodong, “The Early History of the Moghul Nomads: The Legacy of the Chaghatai Khanate”, *The Mongol Empire & its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss- David O. Morgan, Brill, Leiden 2000, p. 290-318.

- Kurban, İklil, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, TTK Yay., Ankara 1995.
- Manz, Beatrice Forbes, “Multi-ethnic Empires and the Formulation of Identity”, *Ethnic and Racial Studies*, vol. XXVI, no. 1, 2003, p. 70-101.
- _____, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Yay., İstanbul 2020.
- _____, “The Ulus Chaghatay Before and After Temür’s Rise to Power: The Transformation From Tribal Confederation to Army Of Conquest”, *Central Asiatic Journal*, vol. XXVII, no. 1/2, 1983, p. 79-100.
- Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden- Z. Zühre İlkelen, Ötüken Yay., İstanbul 2019.
- May, Timothy, *Moğol İmparatorluğu*, çev. Ülke Evrim Uysal, Kronik Yay., İstanbul 2021.
- Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, İng. çev. E. Denison Ross, Tür. çev. Osman Karatay, Selenge Yay., İstanbul 2019.
- Nicola, Bruno De, “The Queen of the Chaghatayids: Orghîna Khâtûn and the Rule of Central Asia.”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, vol. XXVI, no. 1-2, 2016, p. 107-120.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK Yay., Ankara 1987.
- Oliver, E. E., “The Chaghatâi Mughals”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, vol. XX, No. 1, 1888, p. 72-128.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Tarihine Giriş*, C. VI, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-Tawarikh, Compendium of Chronicles: A History of the Mongols*, ter. Wheeler M. Thackston, ed. Şinasi Tekin- Gönül Alpay Tekin, Harvard University Press, Boston 1999.
- _____, *The Successors of Qenghis Khan*, ter. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York 1971.
- Roux, Jean-Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket, Dergah Yay., İstanbul 2020.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 2011.
- Subaşı, Ömer, “Horâsân’da Siyasî Hayat ve Şehzâde Yesâvur İsyanı (1317-1320)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. V, 2016, s. 278-303.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2019.
- Vladimirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, çev. Abdülkadir İnan, TTK Yay., Ankara 1995.
- Yule, Henry, *Cathay and the Way Thither, Being a Collection of Medieval Notices of China*, vol. II, London 1866.